

Orientalistika on tõlkimise ja tõlgendamise kunst

Märt Läänemets

Seitse aastat tagasi ilmunud esimene Eesti Akadeemilise Oriantaalseltsi aastaraamat kandis aastaarvu 2006. Käesoleva väljaandega on aastaraamat jõudnud juba kuuenda numbrini. Alates eelmisest, viiendast numbrist, kannab aastaraamat pealkirja *Idakiri*.

Suurema osa käesoleva *Idakirja* numbrist hõlmavad artiklid, mille aluseks olid 2012. aasta 27.–28. aprillil XXIV orientalistikapäevade raames toimunud konverentsi „Ida mõttelugu eesti keeles: tõlked ja tõlgendused“ ettekanded. Sel puhul on kohane väike mõtisklus teksti, tõlkimise ja tõlgendamise tähtsusest teaduslikus orientalistikas, mis tugineb allakirjutanu poolt peetud konverentsi plenaarettekandele „Kas mõttelugu on mõtet tõlkida?“

Orientalistika tänapäevases tähenduses sündis umbes 200 aastat tagasi toonase hermeneutilise humanitaartraditsiooni osana. Moodsa Euroopa ekspansioon Aiasse, mis oli alanud juba tunduvalt varem, tõi kaasa tihedaid kokkupuuteid (pahatihti ka kokkupõrkeid) Euroopale senitundmatute kultuuridega. Järk-järgult avastasid eurooplased neist tekste, mis andsid tunnistust sealsete kultuuride iidsusest ja rikkusest, täiesti võrreldavast Euroopa antiigi pärandiga ja tekstide hulga poolest viimaseid isegi paljukordselt ületavast. Eeskätt just vajadusest neid tekste uurida tekkisid Euroopa ja Põhja-Ameerika ülikoolides orientalistika või Aasia õppetoolid — kuidas kuskil neid nimetati —, samuti rahvuslikud ja rahvusvahelised erialaseltsid, nagu inglaste *The Asiatic Society* (1784) ja ameeriklaste *American Oriental Society* (1842), kui nimetada vaid paari

varasemat. Avastatud tekstid, millest paljud osutusid ka hulga vanemateks kui antiik- ja isegi piiblitekstid, vajasid uurimist ja tõlkimist, ajaloolisse ning uurijate kaasaegsesse konteksti paigutamist. Nõnda sündiski orientalistika kui tekstiteadus.

Eesti keel sai teadusliku orientalistika keeleks tunduvalt hiljem, teatud möödustega alles Eesti Vabariigi ajal kahe maailmasõja vahel, mil toonased teoloogid hakkasid Piibli eksegeesist ka eesti keeles kirjutama (kuigi Piibli ja selle osade tõlked eesti keelde olid muidugi palju varasemad). Muud orientalistikavaldkonnad hakkasid kujunema aga alles 1960. aastatel koos esimeste orientalistidega, kes suutsid Ida tekste tõlkida eesti keelde algkeeltest. Linnart Mäll (1938–2010) ja Haljand Udam (1936–2005) olid sel alal pioneerid, esimene peamiselt india ja hiina, teine pärsia ja araabia traditsiooni kuuluvate tekstide eestindajana. Nende meeste tööga sündis (Piibliväline) Eesti orientalistika.¹

21. sajandi teiseks kümnendiks on Eesti orientalistika ja eestikeelne orientalistika, sh klassikaliste tekstide tõlkimine suurte sammudega edenenud. Peale on kasvanud uus tõlkijate ja uurijate põlvkond; Tartu ja Tallinna ülikoolide juures õpetatakse traditsiooniliselt orientalistika valdkonda kuuluvaid distsipliine.² Eesti keeles on heas akadeemilises ja kommenteeritud tõlkes ilmunud silmapaistev hulk Ida mõtteloo tekste. Mitmes Ida mõtteloo valdkonnas on põhimõistete edasiandmiseks kujunenud eestikeelne terminoloogia, mis India, Hiina ja Sise-Aasia mõtteloo puhul on tänaseks saanud süsteemse kuju juba kahes trükis ilmunud leksikoni näol.³

¹ Nii Linnart Mällist kui ka Haljand Udamist on EAO aastaraamatu varasemates köidetes ilmunud mitmeid kirjutisi ja paraku ka järelhüüdeid, vt nt: Avo-Eduard Susi. „Hiierändur Haljand“ — Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi (= EAO) aastaraamat 2006, lk 31–37; Märt Läänemets. „Linnart Mäll — looja ja tõlkija“. — EAO aastaraamat 2007, lk 11–20; Märt Läänemets. „*In memoriam* Linnart Mäll“. — EAO aastaraamat 2009/2010, lk 151–157; Tarmo Kulmar. „Haljand Udam: õpetlase tööd ja mõtted“. EAO aastaraamat 2011/2012, lk 132–137; Artur Laast. „Haljand Udami kujunemine orientalistiks ja tema Türgi-raamat“ — *Ibid.*, lk 138–149.

² Viimasel ajal ilmunud Eesti orientalistika ülevaadetest võiks soovitada lugeda Peeter Espaki ja Vladimir Sazonovi kirjutist „Orientalistikast Tartus ja Eestis üldisemalt“. — Kirik ja Teoloogia: Vaatlusi maailmale teoloogi seisukohalt, juuli 2013 — <http://kjt.ee/2013/07/orientalistikast-tartus-ja-eestis-uldiseemalt-2/>; vaadatud 30. septembril 2013.

³ Linnart Mäll, Märt Läänemets, Teet Toome. Ida mõtteloo leksikon: Lõuna-, Ida- ja Sise-Aasia. Tartu: Tartu Ülikooli orientalistikakeskus, 2006 (teine, parandatud ja täiendatud trükk 2011).

Selline sugugi mitte halb seis tekstide eestindamisel sünnitaski umbes kaks aastat tagasi idee korraldada Ida mõtteloo tõlkimist ja tõlgendamist käsitlev konverents. Esmane märkimisväärne stiimul selleks oli tõdemus, et meil juba on, millest rääkida — eestindatud tekstide aasta-aastalt suurenev hulk, mille sisust saab lugeda ülevaateid kõikidest aastaraamatu numbritest. (Ka käesoleva aastaraamatu Ida kirjan-duse ülevaatest leiab lugeja tervelt neli viimase aasta jooksul ilmunud klassikatõlke tutvustust).

Konverentsil kõlas lisaks plenaarettekandele veel üksteist ettekannet kahes temaatilises paneelis: „Tekstid, tõlked ja tõlkijad“ (ettekandjad Tarmo Kulmar, Mart Tšernjuk, Märt Läänemets, Urmas Nõmmik, Vladimir Sazonov ja Teet Toome) ning „Mõisted ja terminid: Tõlkes kaduma läinud? Või hoopis leitud?“ (ettekandjad Harri Ints, Laur Järv, Kadri Raudsepp, Gao Jingyi ja Peeter Espak). Juba enne konverentsi ilmus trükist teeside kogumik.⁴ Seitsme ettekande täistekste saab lugeda *Idakirja* käesolevas numbris.

Teemaga seoses tahaks veel juhtida tähelepanu tänapäeval isegi akadeemilistes (peamiselt mittehumanitaaride) ringkondades üha enam levivale (ja teadlikult levitatavale) kahetsusväärsele arusaamale või pigem arusaamatusele, nagu oleks teaduslikult väärtuslik vaid võõrkeeltes (loe: inglise keeles) avaldatud teaduslik „produksioon“. Humanitaarteaduste, sh orientalistika uurimistööluliseks osaks olevat algtekstide tõlkimist ei peeta sageli üldse teaduseks ja tõlkimist mainivad projektid tavaliselt uurimistoetusi ei saa. Selles valguses võib Ida klassikaliste tekstide tõlkimist niisugusesse väikekeelde, nagu seda on eesti keel, pidada tõepoolest mõttetuks — inglise keeles on need ju juba olemas või kui veel ei ole, siis kindlasti kohe-kohe tulevad! Kuid eesti kultuuri püsimise, rikastumise ning mitmekesisuse seisukohalt ei ole orientalistide tõlketööl just nimelt eesti keelde mingit alternatiivi. Paljuräägitud lõimumine maailmakultuuri saabki ju toimuda ainult tekstide kättesaadavaks tegemise kaudu meie emakeelde. Sanskriti, hiina, vanapärsia, aramea jt keeli (niisamuti vana-kreeka ja ladina keelt) selleks, et kultuuri ja mõtteloo olulisi tekste nende algkeeltes lugeda, massiliselt ju ära ei õpita. Aga

⁴ XXIV orientalistikapäevad. Konverents „Ida mõttelugu eesti keeles: tõlked ja tõlgendused“. Tartu 27.–28. aprillil 2012. Ettekannete teesid. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, 2012, lk 24.

ainult inglise või mõne teise suure keele kaudu neid omandades me vaid kiirendame eesti keele ja kultuuri assimileerimist, mida ilmselt ükski eestlane oma südames tegelikult ju ei soovi. Tõlketeaduse pealiskaudsed kriitikud peaksid lisaks mõistma sedagi, et tekst, mida humanitaarteadlased uurivad ja tõlgendavad, ei erine uurimisobjektina oma olemuselt kuigivõrd näiteks loodusteaduste uurimisobjektist, mida samamoodi uuritakse ja tõlgendatakse, luues uusi hüpoteese ja teooriaid. Teksti tõlkimine on uurimisprotsessi vältimatu ja lahutamatu osa.

Seega on Ida mõtteloo tõlkimisel siiski mõtet, ja seda on meie orientalistid oma visa ja tänuväärse tööga tõestanud ja teevad seda jätkuvalt — loodetavasti veel aastakümnete ja inimpõlvete jooksul. Ehk siis nii kaua, kui püsib eesti kultuur. Aga eks aita ka eestikeelne orientalistika meie kultuuri osana tema püsimisele kaasa. Ja eks anna see kogumikki tunnistust eesti orientalistika elujõust.

MÄRT LÄÄNEMETS

Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi president

30. septembril 2013